

आत्मविचारणा कशासाठी?

प्रश्नोत्तराच्या सत्रात आपले स्वागत असो. तुम्ही देत असलेला तुमचा वेळ आणि तुम्ही पाठवता ते प्रश्न ह्याबद्दल आम्ही अत्यंत आभारी आहोत. ते आमच्यासाठी प्रेरणादायी स्रोत आहेत. ते प्रश्न आम्हाला साई वाङ्मयाची उजळणी करण्याची आणि त्या वाङ्मय सागरात खोलवर बुडी मारण्याची संधी देतात. आम्ही त्याबद्दल तुमचे अत्यंत ऋणी आहोत. पुढेही तुम्ही अशीच रुची दाखवत राहा. आजचा प्रश्न असा आहे की विचारणा आवश्यक आहे, आत्मविचारणा आवश्यक आहे. का? कशासाठी? दैनंदिन धकाधकीच्या जीवनामध्येही विचारणा खरोखरच आवश्यक आहे का? आपल्याला ह्याच्यासाठी वेळ देता येतो का? हा प्रश्न आहे. हा खरोखरच चांगला प्रश्न आहे.

आपल्या व्यस्त दैनंदिन जीवनामध्ये, भ्रमगच्च वेळापत्रकातून त्याच्यासाठी वेळ काढणे आपल्याला शक्य होत नाही. खरंतर आपल्याला कोणत्याही गोष्टीसाठी वेळ नसतो. आपण नुसते धावत असतो. मग आत्मविचारणा करण्यासाठी वेळ मिळेल? अशा वेळेस, ही विचारणा कशासाठी करायची, ती मला कशी सहाय्यकारी होईल हे प्रश्न मनात येणे स्वाभाविक आहे. स्वामींनी ह्याविषयी जे सांगितले आहे त्यावर साई वाङ्मयाच्या आधारे मी माझे विचार व्यक्त करतो. अखेरीस जीवन हे पश्चाताप, खेद, दुःख व असंतोष ह्यासारख्या भावनांनी भरलेले असते. आपण ह्या ना त्या गोष्टीसाठी गाऱ्याणे गात असतो. चांगली इमारत असेल तर मग राजमहाल का नाही. आपल्याकडे पैसा असेल तरी आपण म्हणतो अजून का नाही. आपण चांगल्या हुद्द्यावर असलो तरी उच्च पदावर का नाही. भोवताली घडणाऱ्या गोष्टी वा तुम्हाला मिळालेले सर्व काही, ह्या सर्वांखेरीज आपल्या मनातील विषण्णता, दुःख कायमच असते. स्वामी असं म्हणतात.

जन्माच्या वेळी आपण रडतो

मृत्यु समीप आला की आपण रडतो, आपल्या भोवतालचे लोकही रडतात.

जीवन मृत्युच्या मधल्या कालखंडात, अनेक गोष्टी, अनेक प्रसंग, परिस्थिती, चढ-उतार, सुखद-दुःखद धक्के, ह्यांचा आपल्याला सामना करावा लागतो. विविध कारणांनी आपण विलाप करतो.

जेव्हा धर्माला ग्लानी येते.

जो हळूहळू समाजातून लुप्त होतोय त्या धर्माच्या उत्थानासाठी, संस्थापनेसाठी कधी आपण अश्रू ढाळले आहेत का?

सत्य म्हणजेच परमेश्वर वा चैतन्याची अनुभूती घेण्याची दृष्टी प्राप्त करण्यासाठी आपण कधी अश्रू ढाळले आहेत का?

तुम्ही कशासाठी अश्रू ढाळता?

आपण केवळ रडायचे म्हणून रडतो. कारण त्याला काहीही अर्थ नाही.

हा वाढता असंतोष - आनंद नाही, दिव्य आनंद नाही, काहीही नाही म्हणून जीवनाचा बराचसा कालावधी पश्चाताप, खेद ह्यामध्ये खर्ची पडतो.

स्वामी पुढे म्हणतात :

मित्र कोण आहेत? शत्रू कोण आहेत? स्वतःला हा प्रश्न विचारा.

आजचा मित्र उद्याचा शत्रू असू शकतो आणि तोच शत्रू, जर दोन्ही बाजूस स्वार्थभाव वा स्वहिताचा भाव असेल तर तुमचा चांगला मित्र होऊ शकतो म्हणून मित्र कोण आहे?

शत्रू कोण आहे?

म्हणून आपण मित्र वा शत्रू ह्याची व्याख्या करू शकत नाही कारण मित्र शत्रू बनू शकतो वा शत्रू मित्र बनू शकतो. आपण राजकारणात हे नेहमी ऐकतो की तेथे कोणीही कायमचा मित्र नसतो, कायमचा शत्रू नसतो. कायमचा असतो तो केवळ स्वार्थ वा स्वहित आणि हे केवळ राजकारणातच आहे असं नाही तर सामाजिक जीवन, कौटुंबिक जीवन, ऑफीस अशा जीवनाच्या प्रत्येक क्षेत्रात आहे.

कोण स्वामी आहे? कोण दास आहे?

अमुक अमुक माझे (स्वामी) साहेब आहेत. त्यांच्या साहेबांसाठी ते नोकर आहेत. त्यामुळे प्रत्येकासाठी साहेब ही संकल्पना नाही. तुमचे जे साहेब आहेत ते त्यांच्या साहेबांचे नोकर आहेत. म्हणून साहेब कोण आणि नोकर कोण?

रचनाकार कोण आहे? कथन करणारा कोण आहे?

कारण रचनाकार त्याच्या अंतःस्फूर्तीने रचतो आणि कथन करणारा त्यांच्यामध्ये असणाऱ्या कौशल्याने कथन करतो.

हे समजून घेण्याची बुद्धीमत्ता तुमच्याकडे आहे का?

की तुम्हाला पृथ्वीवर कोणीही मित्र नाहीत आणि माझे कोणीही शत्रू नाहीत. मग ते कोण आहेत? साहेब कोण आहे? नोकर कोण आहे? ते तुम्हाला माहित आहे का? हे समजून घेण्याची बुद्धीमत्ता तुमच्याकडे आहे का?

एकदा तुम्हाला हे ज्ञात झाले की त्यानंतर तुमच्या मनात काही शंकाकुशंका राहतील का?

जर तुमच्याकडे सत्य, वास्तव जाणण्याची बुद्धीमत्ता नसेल, तर तुम्हाला माकड, वानर म्हणणे चुकीचे आहे का?

कारण तुम्हाला तुमच्या वास्तवाचे ज्ञान नाही असं स्वामी म्हणतात. त्यांनी किती सुंदरतेने हे सांगतले आहे आणि तेही आत्मविचारणा अत्यंत आवश्यक आहे, हे निर्देशित करण्यासाठी!

दुसऱ्या एका संदर्भात त्यांनी म्हटले आहे.

जन्मच मुळात एक चिंतेची बाब आहे, कारण जेव्हा नवजात बालक वाढू लागते, त्याला सुशिक्षित कसं करायचं, इथपासून त्याची सुरुवात होते.

भूतलावरील जीवन म्हणजे पुन्हा चिंता. संपूर्ण सांसारिक जीवन चिंतेने व्याप्त आहे. मृत्यू? हो ती पण चिंताच.

बालपण! हो तेही चिंतांनी व्यापलेले असते. कारण मुलगा मोठा व्हायला लागला की तो नेहमी चिंतीत असतो.

तारुण्य सुद्धा चिंतेचे कारण असते कारण त्याला जीवनात स्थैर्य हवे असते. विवाह करून त्याला गृहस्थाश्रमी बनायचे असते. हे सर्व कधी घडणार? म्हणून तरुणाईसुद्धा चिंताक्रांत असते.

वृद्धावस्था म्हणजे पुन्हा चिंता का? कारण जर उद्या मी अंथरुणाला खिळलो तर माझी काळजी कोण घेणार ही घोर चिंता वयोवृद्धांना असते.

जीवन हे चिंतांनी भरलेले असते.

आपण करत असलेली सर्व कर्म ही चिंता-काळज्यांनी भरलेली असतात. कारण आपल्याला काळजी असते की आपण केलेली कर्म यशस्वी होतील की नाही, फलदायी होतील का नाही.

एवढेच नव्हे तर आनंद, सुख ह्याचीही चिंता आपल्याला सतावते. कारण हा आनंद, सुख भविष्यात टिकेल ह्याची आपल्याला खात्री नसते, तसेच तो किती काळ टिकेल ह्याचीही चिंता वाटते.

आपल्या जन्मापासून मृत्युपर्यंत आणि त्या दरम्यानच्या काळातील सर्व चिंतांपासून केवळ एकच गोष्ट तुम्हाला मुक्ती देऊ शकते. ती म्हणजे आत्म विचारणा, आत्मसाक्षात्कार आणि दिव्यत्वाची अनुभूती.

स्वामींनी भज गोविंदमूच्या श्लोकांचे तेलुगुमध्ये भाषांतर केले व १९७३ मध्ये तामिळनाडूमधील उटकमंड (उटी) येथे त्यावर भाष्य केले. भारतीय संस्कृती आणि आध्यात्मिकता ह्या विषयांवरील समर कोर्ससाठी आलेल्या विद्यार्थ्यांना उद्देशून प्रवचने केली.

त्या रचनांमधील एक रचना

पत्नी कोण आहे? विवाहापूर्वी ती कोण असते? तुमचा तिच्याशी विवाह होण्यापूर्वी तिचा, तुमचा काहीही संबंध नव्हता.

तुमचे बाळ त्याच्या जन्मापूर्वी कोण होते?

किती चमत्कारिक आणि विचित्र आहे हे कौटुंबिक जीवन?

तुम्ही कोण आहात? तुम्ही कोठून आलात? नंतर तुम्ही कोठे जाणार? हे जाणून घ्या. आत्मविचारणा हे एकमात्र आश्रयस्थान आहे. जीवनामध्ये आत्मविचारणा अत्यंत आवश्यक आहे.

पुढे, स्वामी म्हणतात की तुमची सर्व बुद्धीमत्ता, प्रज्ञा तुम्ही धन आणि माहिती मिळवण्यासाठी वापरता. ती बुद्धीमत्ता नाही. स्वतःला जाणून घेण्याच्या आत्मविचारणेच्या प्रक्रियेला जी सहाय्य करते ती खरी प्रज्ञा, बुद्धीमत्ता.

ती प्रज्ञा तुम्हाला परमेश्वराचा बोध करून देते, तेवढे पुरेसे आहे.

सर्व बुद्धीमत्ता आणि त्याचा शेष भाग कशासाठी? हे सर्व निरर्थक आहे, कचरापेटी! का?

जी प्रज्ञा परमेश्वराचा बोध घेण्यासाठी तुम्हाला सहाय्यकारी होत नाही, तिला तुम्ही कोणतेही परिमाण लावून प्रज्ञा म्हणाल का?

ते केवळ उदरनिर्वाहासाठी, चरितार्थ चालवण्यासाठी आहे एवढंच.

अखेरीस, आत्मविचारणा हीच एकमेव गोष्ट आहे. ह्या प्रश्नावर आपण बऱ्याचदा विचार करतो की, मी कोण आहे? मी कोठून आलो? येथून मी कोठे जाणार? आता दरम्यानच्या काळात हे काय चाललं आहे? हे काय नाटक आहे? मी कोण आहे? हा प्रश्न आपल्याला पछाडून टाकतो, आपला पाठपुरावा करतो. परंतु त्यावर अंकुश ठेवण्यात, त्यावर आपले नियंत्रण ठेवण्यात आपण यशस्वी झालो आहोत कारण आपण आत्मविचारणा करण्यास वा आपले खरे स्वरूप जाणून घेण्यास तयार नाही. आपण आपले लक्ष दुसरीकडे वळवतो. आत्मविचारणेकडे आपण हुंकूनही लक्ष देत नाही. परंतु एक गोष्ट मात्र निश्चित आहे की तुम्ही 'मी कोण आहे?' ह्या जन्मजात,

मूळ, जन्मसिद्ध प्रश्नाला दडपून टाकू शकत नाही. मी कोण आहे? मी का जन्म घेतला? माझ्या जीवनाचा उद्देश काय आहे? माझ्या जीवनाचे ध्येय काय आहे? हे प्रश्न आपल्याला कधी ना कधीतरी पछाडून टाकतात. तुम्ही ती उर्मी पूर्णतः दडपून टाकू शकत नाही. का? कारण जर मला माझी वास्तविकता माहीत नसेल, माझे स्वरूप माहीत नसेल तर जीवनात आनंद नाही, कृपाशीर्वाद नाहीत.

माझ्या मित्रांनो, म्हणूनच आत्म विचारणा अत्यंत महत्वाची आहे. सगळ्यात गमतीची गोष्ट म्हणजे देह मर्यादित आणि परिमित आहे. जीवनकालही मर्यादित वा परिमित आहे. प्रत्येक गोष्ट मर्यादित आहे. स्वामी म्हणतात, त्याप्रमाणे देह एक मर्यादित कंपनी आहे. परंतु त्यामध्ये वास करणारे चैतन्य वा आत्मा अनंत आहे, असीम आहे. परिमितामध्ये अपरिमित विद्यमान आहे.

म्हणून त्या अनंत तत्त्वाची वा चैतन्याची अनुभूती घेण्यासाठी जीवन खर्ची घातले पाहिजे. ह्या अमर्यादित देहामध्ये असतानाच आपण आत्म्याला जाणून घेण्यात यशस्वी व्हायला हवे. जर मी खोऱ्याने पैसा मिळवण्यात यशस्वी झालो तर असमाधान म्हणजे काय हे मला समजेल. तुम्ही सत्ताधीश होण्यात यशस्वी झालात. हो, मी किती अधिकारशून्य आहे ते मला समजेल. मी बाहेरून कितीही श्रीमंत असल्याचा दावा केला तरी आतमध्ये, आतून मी भिकारी आहे. तेथे अंतर्दारिद्र्य आहे.

म्हणून आपण हे जाणून घेतले पाहिजे – जीवन कदाचित दुःख, हालअपेष्टांनी, चढ-उतारांनी, तडाख्यांनी पूर्ण भरलेले असेल. ते काहीही असो परंतु अंतरात्म्यामध्ये, आनंद, परमानंद, आत्मानंद असतो. हे खरोखरच महान सत्यम् ज्ञानम् अनंतम् ब्रह्म आहे – आत्मा म्हणजे सत्य ज्ञान. आपल्यामध्ये वास करणारा आत्मा अनंत आहे हे आपण समजून घेतले पाहिजे आणि आपल्या सर्वांमध्ये आपल्या स्वतःला सर्वश्रेष्ठ बनवण्याची इच्छा असते. खनिज, पाषाण आणि पर्वत साम्राज्याने आपली उन्नती करण्यासाठी वनस्पती जीवनात परिवर्तन केले. कालांतराने वनस्पती आणि वृक्ष प्राण्यांमध्ये विकसित झाले व प्राणी मानवामध्ये विकसित झाले.

आता पुढे काय? मी मला कसं सर्वश्रेष्ठ बनवू. जर मी परमेश्वर आहे, मी परमेश्वर आहे ह्या माझ्या खऱ्या स्वरूपाशी मी परिचित असेन तर मी स्वतःला श्रेष्ठ बनवू शकतो. मी केवळ देह-मन-बुद्धी-अहंकार नाही तर त्याच्याही पलीकडे आहे. ह्याचा जर मला बोध झाला तर मी स्वतःला श्रेष्ठ बनवू शकतो. मी माझ्या जीवनाचा शिडीसारखा उपयोग केला पाहिजे. त्याची एक पायरी बालपण, दुसरी तारुण्य असू शकते. तिसरी प्रौढावस्था असू शकते. मी शिडीच्या ह्या पायऱ्या चढत जाऊन माझ्या खऱ्या स्वरूपास, चैतन्यास जाणले पाहिजे. ह्या सत्याचा वा आत्म्याचा शोध वा आत्मशोध ह्याशिवाय जीवन खरोखर निरर्थक आहे. निरर्थक जीवन म्हणजे वाळवंट आहे. जीवन फुलत नाही केवळ फळं राहतात. म्हणून जर आपल्याला आपले जीवन खरोखरच सत्यवादी, आनंदी, आशीर्वादात्मक, आनंददायी बनवायचे असेल तर ह्याचं गुपीत आत्म विचारणेमध्ये दडलेले आहे –

स्वामी, मन्सूर ह्या सूफी संताचे उदाहरण देतात. मन्सूर नेहमी अनल हक अन ल हक अन ल हक असे म्हणत असे. ह्याचा अर्थ - मी सत्य आहे, मी परमेश्वर आहे. त्याच्या बोलण्याचा लोकांना संताप येत असे. तू कसा सत्य असू शकतोस? परमेश्वर असू शकतोस? असे ते त्याला विचारत. लोकांनी त्याचा छळ केला तरीही त्याने अन ल हक म्हणणे सुरूच ठेवले. त्याला खुल्या न्याय दरबारात राजाच्या समोर उभे करण्यात आले. राजाने त्याला विचारले,

“तू कोण आहेस?” “मी अनल हक आहे, परमेश्वर आहे, परमेश्वर आहे.” तो म्हणाला. राजा म्हणाला “हो का? ठीक आहे.” राजाने त्याला कारागृहात ठेवले. तेथेही त्याने अन ल हक म्हणणे सुरू ठेवले. राजा त्याच्यावर अत्यंत क्रोधित झाला. त्याने त्याचे हात-पाय

तोडले व त्याला विचारले, “आता तू कोण आहेस?” हात-पाय तोडल्यानंतरही मन्सूरचे तेच उत्तर होते, “अन ल हक, अन ल हक.” मी परमेश्वर आहे. त्याला जिवंत जाळण्यात आले. त्याचे शरीर भस्मसात झाल्यानंतर ती राहिलेली रक्षा अवकाशात उंच उंच जाऊ लागली. हवा आणि धुळीमधून अन ल हक अन ल हक, मी परमेश्वर आहे, परमेश्वर आहे असा गुंजारव ऐकू येऊ लागला.

जीवन हा एक अविरत प्रवास आहे, शोध आहे. आपण परमेश्वर बनले पाहिजे. आपण परमेश्वर आहोत. परमेश्वराहून अन्य काहीही नाही हे सत्य आपण जाणले पाहिजे. ह्या आत्म विचारणेच्या सुंदर प्रक्रियेतून निघालेला हा निष्कर्ष आहे. मानवी जन्म घेतल्यानंतर ती अत्यंत आवश्यक आहे.

अनेकानेक धन्यवाद

पुन्हा भेटू

साईराम